

## ПИТАННЯ ПОНЯТІЙНОГО ТА КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПРОГРЕСИВНОЇ СИСТЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЧИННИМ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Гритенко О. А.

*Досліджено, що існують деякі дискусійні положення щодо сутності прогресивної системи, її правової природи. Важливим питанням є визначення понятійного та категоріального апарату прогресивної системи, який впливають на сутність та зміст діючого кримінально-виконавчого законодавства. Встановлено, що такі соціально-правові категорії як «прогресивна система», «система стимулювання», «заходи заохочення», «заходи стягнення», «зміст та сутність матеріальних підстав зміни умов» тощо, які потребують свого поглибленого дослідження з урахуванням суттєвих змін в життєдіяльності суспільства України. Доведено, на підставі вітчизняного та зарубіжного досвіду доцільність змінювати умови виконання покарання під час його відбування у двох формах: шляхом зміни умов в межах однієї установи та шляхом переведення із однієї установи в іншу.*

**Ключові слова:** прогресивна система, система стимулювання, заходи заохочення, заходи стягнення, зміст та сутність матеріальних підстав зміни умов, позбавлення волі.

**Постановка проблеми.** Конституцією України пріоритетним напрямком діяльності держави визначено забезпечення прав і законних інтересів людини. Ця вимога поширюється і на засуджених, що становлять частину суспільства. Тому поряд з примусовими заходами законодавством передбачаються й інші способи впливу на засуджених. Одним з них є стимулювання правослухняної поведінки засуджених шляхом реалізації в процесі відбування покарання прогресивної системи. В умовах гуманізації та лібералізації всього комплексу державних заходів, покликаних забезпечити виконання покарання, прогресивна система набуває особливого значення. Будучи, по суті, способом відбування покарання, при якому правове становище засудженого ставиться в пряму залежність від його поведінки, прогресивна система здатна надати великий вплив на свідомість засудженого, стимулювати його до законослухняної поведінки

Однією з найважливіших цілей покарання є виправлення злочинця, яке має на увазі і його соціальну реабілітацію. Суспільству важливо, щоб особа, яка хоча б один раз переступила закон була піддана за це покаранню, а також надалі утримувалась від протиправної поведінки. Ідеальним варіантом досягнення такої мети слід визнати докорінну зміну особистості засудженого. Неоціненну допомогу в цьому здатна надати саме прогресивна система, що дозволяє наочно продемонструвати, як людина може сама вплинути на свою подальшу долю, свідомо обравши певний стиль поведінки.

**Стан дослідження.** Прогресивна система як спосіб організації відбування покарання відома і застосовується різними державами понад півтора століття Їй присвячені численні теоретичні розробки. Незважаючи на це, до цих пір існують проблемні питання, які неоднозначно вирішуються правознавцями До таких дискусійних положень відносяться питання про сутність прогресивної системи,

її правову природу, з яких складається елементах тощо. Деякими вченими ставиться під сумнів саме існування прогресивної системи. Тим часом її повномасштабне впровадження та побудова всього процесу відбування покарання за принципом поступового зміни положення засуджених здатні значною мірою полегшити вирішення багатьох гострих проблем, з якими стикаються установи та органи, які виконують покарання. Не менш важливими є питання теоретичного характеру.

**Виклад основних положень.** Осучасненими мають бути питання понятійного та категоріального апарату, соціально-правової цінності даного інституту. Адже найбільша кількість оціночних понять, що обумовлює досить високий рівень суб'єктивного розсуду адміністрації кримінально-виконавчої установи під час вирішення певного питання, стосується саме сфери зміни умов тримання засуджених під час відбування ними покарання у виді позбавлення волі. Тож такі соціально-правові категорії як «прогресивна система», «система стимулювання», «заходи заохочення», «заходи стягнення», «зміст та сутність матеріальних підстав зміни умов» тощо, - потребують свого поглибленого дослідження з урахуванням суттєвих змін в життєдіяльності суспільства України на шляху побудови правової, демократичної, громадянської держави.

Так якщо *формальні підстави* (відбуття певного строку, призначеного судом покарання у виді позбавлення волі) для зміни умов утримання, як в межах однієї установи, так і шляхом переведення до іншої установи, - більш менш є визначеними у законі і пов'язуються, передусім, із тяжкістю вчиненого злочину. То питання чіткості *критеріїв матеріальних підстав* завжди були предметом для обговорення в доктрині кримінального та кримінально-виконавчого права.

Вже досить тривалий термін продовжується дискусія щодо механізму та засобів запобігання упередженому, суб'єктивному підходу до визначення критеріїв «сумлінної поведінки», «сумлінного ставлення до праці», під час визначення ступеня виправлення: «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення». Ці категорії мають особливе значення під час вирішення питання про доцільність зміни умов виконання та відбування покарання на краще. Проте вони є *оціночними, а отже здебільшого залежать від суб'єктивного розсуду адміністрації установи.*

З іншого боку, поняття та категорії, які використовує законодавець щодо матеріальних підстав посилення суворості карально-виховного впливу: «високий ступень соціально-педагогічної занедбаності», «не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки», «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання», - є теж не бездоганними. Проблемним залишається і питання співвідношення понять «злісний порушник встановленого порядку відбування покарання» та ««злісне порушення встановленого порядку відбування покарання». Наскільки вони тотожні та досконалі відповідно до законодавчого визначення?

Предметом дослідження мають стати не лише конкретні показники поведінки засудженої особи, її ставлення до праці, які відтворюються у дисциплінарній практиці (застосуванні заходів заохочення та стягнення), але й комплекс правових, соціально-психологічних чинників, які негативно впливають на поведінку засудженої особи під час відбування нею покарання, можуть її обумовлювати.

Насамкінець, вимоги сьогодення потребують і нового погляду, з урахуванням зазначених проблем, на **чинний зміст кримінально-виконавчого законодавства**. Узагальнений аналіз базових, принципів положень Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК) [1] засвідчує певне спрямування чинного кримінально-виконавчого законодавства на те, щоб забезпечити під час виконання та відбування покарання належні умови для досягнення основної мети кримінально-виконавчого законодавства виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень. Дана мета конкретизується через певні завдання кримінально-виконавчого законодавства, серед яких (поміж іншого) визначення гарантій дотримання та урахування як інтересів держави, так і прав та законних інтересів засудженої особи. Важливим є те, що законодавчо закріплено принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання та раціонального застосування примусових заходів та стимулювання правослухняної поведінки засудженої особи (ст.ст. 1, 5 КВК)

Законодавець, надаючи визначення понять виправлення та ресоціалізації чітко підкреслює, що головною (досить важливою) складовою у досягненні мети та завдань кримінально-виконавчого законодавства є елемент добровільності, власного усвідомлення засудженою особою необхідності виправлення. Законодавець використовує такі категорії як «самокерована правослухняна поведінка», «самостійне загальноприйняте соціально-нормативне життя у суспільстві» (ст. 6 КВК).

Під час регламентації загальних положень щодо правового статусу засудженої особи, знову ж таки, йдеться про те, що держава поважає та охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення та ре соціалізації. При цьому вихідним є те, що сутність та зміст правового статусу засудженої особи відтворюються у сутності та змісті порядку та умов виконання та відбування покарання. (ст. 7 КВК)

Самостійна, самокерована правослухняна поведінка засудженої особи під час відбування покарання, тим більш після звільнення, є можливою лише за умови, коли кримінально-виконавчі заходи впливу (як примусові, так і заохочувальні) будуть відповідати інтересам засудженої особи, викликати у неї бажання змінюватися, готовність зазнати певних правообмежень, перетерпіти досить суворі умови відбування покарання у виді позбавлення волі задля позитивного майбутнього. А це можливо лише у разі суттєвого розмежування за обсягом право обмежень заохочувальних та примусових заходів впливу, раціонального їх співвідношення та послідовного застосування залежно від поведінки та ступеня виправлення засудженого. Що в свою чергу передбачає чіткість визначення законодавчих положень, відсутність між ними суперечностей. Проте чинне законодавство не позбавлено таких недоліків. Для доведення цього пропонуємо звернутися до окремих положень, що регламентують порядок зміни умов утримання під час

відбування покарання.

Вітчизняний та зарубіжний досвід довів доцільність змінювати умови виконання покарання під час його відбування у двох формах: шляхом зміни умов в межах однієї установи та шляхом переведення із однієї установи в іншу. Щодо зміни умов виконання покарання під час його відбування шляхом переведення із однієї установи в іншу. Дана форма реалізації прогресивної системи є не беззаперечною. Вчені доводять не безпідставно суперечливість та складність її реалізації з точки зору ефективності виховного процесу та досягнення в оптимальні терміни мети виправлення та перевиховання засудженої особи. Ю.М. Ткачевський, який безпосередньо досліджував проблеми прогресивної системи виконання покарання, її співвідношення із різними видами звільнення від подальшого відбування покарання у виді позбавлення волі, доводив те, що з точки зору кримінально-виконавчої педагогіки найбільш ефективним є безперервний виховний процес, який здійснюється певним колективом вихователів однієї установи. За таких умов є можливість більш досконало вивчити засуджену особу, спостерігати динаміку змін її властивостей, попереджати прояви негативної поведінки. Вчений вважає, що зміна місця перебування впливає негативно на психічний стан, інтереси, поведінку засудженого. Тим не менш, переведення із однієї установи до іншої на підставі оцінки поведінки та ставлення особи до праці, що тягне за собою пом'якшення, або ж навпаки посилення суворості режимних вимог, на його думку, є необхідними. На справедливую думку вченого, саме такі переведення пов'язані із суттєвими змінами умов відбування покарання, що і є характерною властивістю прогресивної системи виконання покарання. [2, С. 29].

Сумлінна поведінка, яка відтворюється у певному ступені виправлення, та негативна поведінка засудженого під час відбування покарання мають бути належним чином оцінені. За чинним кримінально-виконавчим законодавством України їх належна оцінка матиме певний конкретний результат - суттєві зміни умов утримання. Так, щодо засуджених, які встали на шлях виправлення, каральний виховний процес має продовжуватися в більш пільгових умовах. Цікавим є те, що за кримінально-виконавчим законодавством України той факт, що засуджений став на шлях виправлення є матеріальною підставою, яка у сукупності із формальною (відбуття певного строку призначеного судом покарання) тягне за собою зміну порядку виконання та відбування покарання в трьох випадках: під час зміни умов утримання шляхом переведення в дільницю з більш пільговими умовами утримання в межах однієї установи; під час зміни умов утримання шляхом переведення до іншої установи (ст.ст. 100, 101 КВК); у разі заміни невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням (ст. 130 КВК). [1, С. 43-44, 62]

Аналіз чинного законодавства в цій частині надає підстави визначитися із доцільністю більш конкретного дослідження змісту, сутності та співвідношення цих форм зміни умов утримання засуджених на краще. Як у співвідношенні між собою, так і у співвідношенні до прогресивної системи виконання та відбування покарання. Не досконалим та не чітким є визначення системи видів заохочення, які є досить важливою складовою прогресивної системи виконання покарання. Адже, не зважаючи на тотожність матеріальних підстав та цілей, заради яких вони застосовуються, законодавець називає ці види зміни умов утримання досить по-різному. Перші два:

зміна умов відбування покарання в межах однієї колонії та зміна умов шляхом переведення до колонії іншого виду у ст. 100 КВК узагальнюються під поняттям «зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі». В той час як заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням вже визначається під поняттям «заходи заохочення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі» (ч. 2 ст. 130 КВК). Проте порядок застосування перших двох видів зміни умов утримання також свідчить про їх заохочувальний характер.

**Висновки.** Доцільність подальшого суттєвого реформування кримінально-виконавчого законодавства України обумовлюється багатьма чинниками: відсутністю чіткої структурної законодавчої складової, яка б містила спеціальні положення щодо реалізації прогресивної системи виконання покарання; необхідністю чіткого визначення підстав та умов реалізації двох головних форм зміни умов утримання засуджених залежно від їх поведінки - в межах однієї установи, та шляхом переведення до іншої установи; нечіткістю та суперечливістю положень, які визначають первинний, базовий правовий стан засудженої особи - як основи для подальшої зміни умов тримання засуджених; визначення критеріїв розмежування між колонією мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницею соціальної реабілітації щодо підстав застосування, категоріями засуджених та правовим статусом; уточнення переліку

заходів заохочення, заходів стимулювання, заходів посиленого примусового впливу з точки зору їх сутності та співвідношення із прогресивною системою виконання покарання; досить низьким стимулюючим змістом за обсягом пільг такого заходу як переведення на поліпшенні умови утримання осіб, які перебувають у дільниці ресоціалізації тощо.

**Література:**

1. Кримінально-виконавчий кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповн. на 03 вересня 2015 р.: (Офіц. текст) - К.: Алерта, 2015. - 82 с.
2. Ткачевский Ю.М. Замена одного наказания другим в процессе его исполнения // Вестник Московского университета. Сер. 11. Право. 2006. №2. - С.20 - 34.

*Грищенко О.А.,  
кандидат юридичних наук, доцент  
завідувач кафедри кримінального права  
та кримінології ОДУВС  
Надійшла до редакції: 12.02.2017*

УДК 343.241.2

## ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИГЛЯДІ СЛУЖБОВИХ ОБМЕЖЕНЬ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

*Ніколаєнко Т. Б.,  
Кабачинський М. І.*

*Стаття присвячена висвітленню окремих аспектів правового врегулювання виконання покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців. На підставі аналізу чинного законодавства в сфері регулювання виконання даного покарання, нормативних документів щодо порядку проходження військової служби визначені проблемні питання та шляхи їх вирішення.*

**Ключові слова:** виконання покарання, службові обмеження для військовослужбовців, повноваження суб'єктів виконання, виховна робота.

*Статья посвящена освещению отдельных аспектов правового регулирования исполнения наказания в виде служебных ограничений для военнослужащих. На основе анализа действующего законодательства в сфере регулирования исполнения данного наказания, нормативных документов о порядке прохождения военной службы определены проблемные вопросы и пути их решения.*

**Ключевые слова:** исполнения наказания, ограничения для военнослужащих, полномочия для субъектов исполнения, воспитательная работа.

*The article is dedicated to highlighting some aspects of legal regulation of punishment execution in the form of service restrictions for military men. On the basis of analysis of active legislation in the sphere of regulation*

*of this punishment execution, normative documents as for the procedure for military service problematic issues and the ways of their solving have been determined.*

**Key words:** punishment execution, service restrictions for military men, powers of execution subjects, educational activities.

З проведенням оборонної реформи в Україні, необхідності забезпечення належного рівня бойової готовності, здатності до виконання завдань оборони, питання військової дисципліни та правопорядку серед військовослужбовців набувають ознак актуальності. В той самий час, в умовах наближення України до євроспільноти, з підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, питання поширення застосування альтернативних, позбавленню волі, видів кримінальних покарань, у тому числі стосовно військовослужбовців активізувалися. Особливу увагу серед них привернули правові аспекти нормативного врегулювання покарань, що мають виключний діапазон своєї дії відносно військовослужбовців, як службові обмеження

В юридичній літературі дослідження правових аспектів регулювання покарання у виді службових обмежень неодноразово перебувало в колі наукових розробок. В працях В. П. Герасименка, О. Л. Карабанова, Є. В. Ля-

© Т.Б. Ніколаєнко, М.І. Кабачинський, 2017